

Salusinszky Gábor

MONDATTANI PROBLÉMÁK GIOVANNI VERGA "I MALAVOGLIA" C.
REGÉNYÉBEN

Luigi Capuana elméletét összegezve azt mondhatjuk, hogy a verizmus három alkotóeleme: a dokumentum, a tudományos eljárás és a nyelv. A tény, a környezet kiválasztása csak az első lépcső: az írónak a dokumentumot meg kell szólaltatnia, meg kell ragadnia azt a folyamatot, amely során a tény létrejön. "Hogy a folyamat rekonstrukciója teljességgel igaznak, valószínűnek hasson /.../ - mondja Trombatore, - elégedhetetlen, hogy a nyelv ne hamisítsa meg, ne osalja meg az ábrázolt világot, hanem épp ellenkezőleg, lényegét tekintve, annak objektív, hű kifejezője legyen."¹ "Il racconto che sembra farsa da sé" - írja Giovanni Verga. Pozitívizmus: az író személytelensége.

Az 1881-ben megjelenő "I Malavoglia"-val Verga, a verizmus nyelvi elméletének szellemében, forradalmasítja az olasz irodalmi nyelvet. "Un dialogo raccontato o un racconto dialogato, il ritratto fatto all'interno" - jellemzi a regényt Luigi Russo.² Az események leírása és a szereplők jellemzése összefonódik, Russo rámutat a vergai "szabad függő beszéd" stilisztikai fontosságára. /A "szabad függő beszéd" szerepére még vissza-

térek, most csak megemlítem az "indiretto libero" stilisztikai funkciójáról Giacomo Devoto és Leo Spitzer között folyt vitát.^{3/}

A lexicában és különösen a szintaxisban Verga merőben újat hoz, feloldja a kortárs olasz irodalomban jelentkező a nyelvi és a dialektális használat közötti dilemmát. Megteremti a beszélt nyelven írt irodalmat. De milyen módon fejezik ki magukat Verga hősei, a szicíliai halászok ha nem saját dialektusukban? Miben áll Verga újítása?

"A mondat szintaxisa - és a szintaxis szó itt nem nyelvtani különdlegességet jelent, hanem a gondolatok szintaxisát - megadja végső színeletét a nyelvi provincializmusnak, mely provincializmus nem azért végső mert felszíni, hanem mert a beszélők lelke mélyéből fakad" - így Russo⁴, irányt adva a további nyelvészeti kutatásoknak, de egyszersmind megteremtve az azóta eltelt negyven év misztifikációs kísérleteinek alapját, hogy tudniillik Verga nyelvhasználata, ha a felszínen nem is, de "mélyen" mégis csak dialektális alapokon nyugszik. A kérdés az ugyanis, vajon mit jelent a "Malavogliák"-ban a nyelvi provincializmus, hogyan kell értelmezni a nyelv szempontjából a "beszélők lelkéből fakadó szintaxist"?

A vergai dialektalizmussal kapcsolatban kialakult "mitosz" illusztrálására három elemzésből szeretnék csak röviden idézni:

"Minden olvasmánynak megvan a maga kulcsa; Verga

szövegének kulosa a szicíliai dialektus /.../ - írja Gino Raya. - Verga mindig is szicíliai dialektusban beszélt: de míg az érett Verga szicíliai nyelve népnyelv formájában olyan igazságokat és formákat hozott felszínre, amelyek nem halnak el, a korai Verga felületes és konvencionális volt mind nyelvében mind gondolataiban ...".⁵

Alfredo Sisca: "Nem arról van szó, mint ahogy azt Russo gondolja, hogy a dialektust olaszra fordítja és arról sincs szó, hogy a dialektust, mint kiegészítő anyagot irodalmi struktúrákba ülteti át, hanem arról, hogy mindig megmarad a szubsztrátum, amelyre Verga szinte nosztalgiával emlékszik és amelyet megújódott stilisztikájában mintegy modellnek érez."⁶

Gian Luigi Beccaria: "A szegényeket beszélgeti és ők /akárosak elbeszélőjük/ egyrészt gyakorta idézik a "couleur locale"-t, másrészt familiáris olaszszággal fejezik ki magukat és nem specifikusan szicíliai nyelven /.../. Többé nem az olasz telitődik meg dialektális és népies elemekkel, hanem a szicíliai ült olasz megjelenést, hogy a vidéket a nemzet felé közvetítse".⁷

A "Malavogliák"-ban a dialektális környezetet valószínűleg csak néhány szó, közmondás és fonetikai jelenség idézi, de Verga nyelvi forradalma a "Malavogliák" mondatában keresendő: természetesen nem kizárólag a "szabad függő beszéd"-re gondolok, hiszen az már - Herczeg Gyula tanúsága szerint - Manzolinál, Fogazzaronál,

sőt már korábban is megjelenik.⁸ A szöveg grammatikai elemzése nélkül aligha lehet eldönteni, milyen hatással volt Vergára /és beszélőire/ a szicíliai környezet, ugyanúgy mint ahogy azt sem lehet meghatározni, hogy mit jelenthet a "popolare" vagy akár a "regionale" egy olyan országban, ahol - Tullio De Mauro adatai szerint - a múlt század derekán az egységes beszélt köznyelv még csak osztrójában létezett.⁹

Az elmondottakból következően elsődleges feladatunk az, hogy rámutassunk a mű irodalmi olasztól eltérő szintaktikai jelenségeire, megvizsgáljuk vajon dialektális, a szicíliai használatra visszavezethető nyelvi jelenségekről van-e szó, és hogy így próbáljuk a Russo által provinciálisnak nevezett nyelvhasználatot értelmezni. Ez jelenleg készülő dolgozatom tárgya. A mintaként most bemutatandó példák a regény első öt fejezetéből származnak.

A "Malavogliák" fejezeteinek első mondatai átlagosan 5-6 tagmondatot tartalmaznak, ami más szerzőknél korábban elvégzett statisztikákkal összevetve, a vergai mondat szerkesztés bonyolultságára utal. Ezt erősíti meg az a másik adat is, amit akkor kapunk, ha megnézzük az ugyanezekben a mondatokban alkalmazott kijelentő, illetve kötő- és feltételes módban használt igék arányát: a hányados még Pavésére, Carduccira, sőt még a D'Annunzio-ra vonatkozó számmal is alacsonyabb. Verga tudatosan törekszik "dialektális háttérétől szabadulni". Ez utóbbi-

ból keletkezik néhány "túljavított" alak, mint a: "...
don Franco spingevasi sino ad accendere mezz'ora, ed
anche un'ora di candela ..." /65. oldal/ /... don Franco
edáig elment, hogy félóráig, sőt akár egy óráig is égte
te a gyertyát .../; ahol a si spingeva helyett áll a
spingevasi, pedig ez az alak csak a XVI. századig volt
használatos, de akkor is csak az alany előtt. Vagy:

"... - Ei dicono che sono le anime del Purgatorio che
se ne vanno in Paradise." /77. oldal/ /... - Azt mond-
ják, hogy a lelkek azok, amelyek a Purgatóriumból a Pa-
radiseomba mennek./, ahol az általános alany régies: a
standardtól eltérő használata később is visszatér: "Ora
dice che metteranno il dazio sulla pece", /Most azt mond-
ják, hogy a szurokra vámot vetnek ki/.

A vizsgált mintában az egyetlen, ténylegesen a déli di-
alektusokra utaló szintaktikai jelenség az "... Invece
comparo Tino, /.../ sputava sentenze: - Sentite a me:
prima della rivoluzione ..." /74. oldal/ /... Ezzel szem-
ben Tino koma /.../ szentenciákat köpködött: - Hallgassa-
tok -nak engem: a forradalom előtt .../ mondatban fordul
elő. Az a prepozícióval képzett accusativus a standard
classban csak a tárgy baloldalon történő kiemelése ese-
tében megengedett: ^m A me non mi riguarda.

A beszélt nyelvhasználatba utalhatjuk /nem a dialektus-
ba, inkább a Pellegrini által "popolare"-nak /lingua-
gio corrotto/ nevezett kategóriába/ a következő struk-
túrákat:

A/ "... Lì presso, sull'argine della via, c'era la Sara di comare Tudda, a mietero l'erba pel vitello; ma comare Venera "la Zuppidda" andava soffiando che c'era venuta per salutare 'Ntoni di padron 'Ntoni, col quale si parlavano dal muro dell'orto, li aveva visti lei con quegli occhi che doveva - no mangiar-seli i vermi". /58. oldal/ /Ott tovább, az út szélén ott volt Tudda komámasszony lánya Sara, hogy a borjúnak fűvet vágjon; de Venera komámasszony "a Sánta" azt sottogta, hogy 'Ntoni gazda 'Ntoniját jött oda üdvözölni, akivel a kert kerítésénél szoktak egymás között beszélgetni, ő látta őket azzal a két szemével, hogy a férgek egyék ki a szemét /ha nem igaz/!/. Itt a parlare con és a parlarsi fra /di/ alakok keveredéséről van szó, A standardban ugyanis a parlavamo con Paolo mondat alanya: io e tu. A jelzett alak nyilvánvalóan a szabad függő szerkezet miatt vált szükségessé.

B/ "- No, le acciughe sentono il grecale ventiquattro ore prima di arrivare, - rispondeva padron 'Ntoni". /74. oldal/ /Nem, a szardellák megérzik a keleti szelet huszonnégy órával mielőtt megérkezni, - válaszolta Ntoni gazda./.

A di + infinitivus-szal történő mondatrövidítés csak az alannyal egyesíthető, míg itt a tárgyra vonatkozik.

C/ "... e finalmente disse lui che con un certo gruzzolet - to fatto scivolare in tasca a tale e tal'altra perso - na che sapeva lui, avrebbero saputo trovare un difetto da riformarlo". /57. oldal/ /... és végül azt mondta, hogy egy bizonyos pénzecskével, amit ennek vagy annak a személynek a zsebébe kell cusztatni, ő tudja kinek, találnak majd egy fogyatékossgot felmenteni valót./.

A da prepozíció előzménye itt nem tárgy és nem is alany. A megengedett: Uno spettacolo da vedere és az Un amico da buttarsi nel fuoco per te.

D/ "... e con tutto cio voleva dargli il figlio di Vittorio Emanuele a sua figlia". /69. oldal/ /... és ezzel együtt Viktor Emánuel fiát akarta neki adni./.

A beszélt nyelvben /toszkánban/ is nagyon gyakori a le helyett a gli használata.

E/ " - Che ce la dareste voi vostra nipote Mena /a don Silvestro?/" /66. oldal/ /Vajon maga Mena unokáját odaadná-e /don Silvestronak/? A oi határozószó tendenciá szerűen helyettesíti a dativus jelét.

Beszélt nyelvi szerkezetek

A/ Csak Észak-Olaszországban nem használatos:

- Che oi andate poi per i morti? /76. oldal/

/ - Vajon elmegy-e a halottakra?/

A che használata pleonasztikus: az eldöntendő kérdés az olaszban általában jelöletlen, nem mint a franci-

ában, ahol est-ce-que -vel vagy inverzióval jelölik. Ezért a beszélt nyelvben a che gyakran fordul elő ilyen funkcióban.

B/ "Ella teneva il ritratto sul canterano sotto la campana del Buon Pastore - che gli diceva le avemarie - andava dicendo la Zuppidda /.../" /60. oldal/ /Az arcképet a fiókosszekrényben tartotta a Jó Pásztor üvegharangja alatt - hogy neki mondott üdvözlőgyeket - mondogatta a Sánta /...//.

Vonatkozó mellékmondat van itt vonatkozó névmás nélkül: a főmondatban szereplő che általános alárendelő, és a hangsúlytalan névmás látja el a funkciót.

C/ A vizsgált szövegben normatívnak mondható az averoi használata az avere helyett:

"/.../ ed ella oi aveva la bocca amara davvero /.../" /68. oldal/ //.../ és ő ott birt keserű száját tényleg ...//

Már említettem, hogy a "Malavogliák" egyik legjellegzetesebb stiláris eszköze a szabad függő beszéd alkalmazása. Az elbeszélő és az elbeszélt történet között szükségszerűen időbeli eltolódás jelentkezik, de ha az író a történetet szereplőivel meséli, illetve, mint a "Malavogliák"-ban, a közvélemény, a "kórus" hangján szólaltatja meg, elengedhetetlen, hogy ezek egyidejűleg legyenek a történéssel. A szabad függő beszédre számos jel utal: elmarad a közlő ige, amely az egyenes beszédet

rendszerint be szokta vezetni, elmarad a mellékmondatot bevezető che is. Ennek folytán tehát a közlés és az elbeszélés szinte egybeolvad. Egyes jelekből tűnik csak ki, hogy már nem az író adja elő mondanivalóját, hanem a szereplők hangja szólal meg. Az előadás szaggatottabbá válik: sok az elszigetelt főnév, a mutató névmások közül csak a közelre mutatók jelentkeznek, épp úgy, mint az egyenes beszédben, a határozók közi szinte csak azok, amelyek a beszélt nyelv közvetlen hangulatát tudják visszaadni. Megszaporodnak a kihagyásos, felkiáltó mondatok, az indulatszók, mint az élő beszédben rejülő közvetlenség jellemzői.¹⁰ Például:

"Lo zio Crocifisso strillava come se gli strapassero le penne mastre, ma non bisogna badarci, perohé delle penne ne ha molte, il vecchio. - Eh, s'è lavorato! potete dirlo anche voi, padron 'Ntoni! - ma per padron, 'Ntoni ei si sarebbe buttato dall'alto del fariglione, oom' era vero Iddio! e a lui lo zio Crocifisso gli dava retta perohé egli era il mestolo della pentola, una pentola grossa, in cui bellivano piu di duecento onze all'anno! Campana di legno non sapeva soffiarsi il naso senza di lui. /63. oldal/

/Crocifisso bácsi úgy rikácsolt, mintha a tollait tépkedték volna, de nem kell vele törődni, mert tollból sok van neki, az öregnek. - De meg is dolgoztunk! maga is megmondhatja, 'Ntoni gazda! - de

'Ntoni gazdáért beugrott volna a tengerbe a szikla-
tetőről is, úgy igaz, ahogy az Isten! és rá Croci-
fisso bácsi hallgatott, mert ő volt a fazékban a
fakanál, egy akkora nagy fazékban, amiben évente
több mint kétszáz onza forrt! A Faharang még az
orrát sem tudta kifűjni nélküle./.

A szabad függő beszédre utaló tényezők itt: a bisogna,
valamint az ha jelen ideje /a kórus hangja/; a második
mondatban: a felkiáltó mondat: com'era vero Iddio!

Ugyancsak az egyenes beszédet idézi a három kiemelés/át-
helyezés:

A/ balra: "perché delle penne ne ha molte"

/mert a tollakból belőle/ neki/ van sok/;

"e a lui lo zio Crocifisso gli dava retta"

/és neki Crocifisso bácsi neki adott igazat/

B/ jobbra: "perché delle penne ne ha molte, il vecchio"

/mert a tollakból neki van sok, az öregnek/.

A baloldalon, illetve a jobboldalon való kiemelésen azt a
jelenséget értjük, amikor a mondat bal vagy jobb szélére
helyezzük át az alanyt, a tárgyat vagy a határozókat és
ezt szünettel /írásban vesszővel/ jelezzük. A mondatban
azt a helyet ahonnan az elemet kiemeltük, egy névmás fog-
lalja el. A baloldali kiemelés szemantikai funkciója az,
hogy a mondatban szereplő valamely alkotóelemet a mondat
argumentumává tesszük. Ebből a szempontból válik fontossá
az élő beszéd során, ahol ugyanis a funkcionális hangsú-

lyozás sokkal nagyobb szerephez jut mint az írásban.

A tárgyának baloldalon történő kiemelése esetén lehetővé tesszük a szenvedő szerkezet elkerülését, helyettesítését, hiszen az irodalmi nyelvben a passzív szerkezetet tekinthetjük a tárgy-topikalizáció alapvető grammatikai eszközének:

"Le calze della Santuzza /.../ non le ha viste altri che massaro Filippo l'ortolano". /79. oldal/
/Santuzza harisnyáit nem azokat látta más mint Filippo gazda, a kertész/.

A jobboldali áthelyezés azt teszi lehetővé, hogy a mondat névmási elemeinek vonatkozásait pontosítsuk, vagy hogy e vonatkozásokat további szemantikai adatokkal egészítsük ki.

" - Va a dirle qualche cosa, a quella poveretta, non ne può piu." /58. oldal/ / - Menj mondani neki valamit, annak a szegénykének, nem bírja már./, ahol a le névmás vonatkozása már a korábbi kontextusból is világos volt. A kiemelt elem azonban az egyszerű azonosításon túl, enfatikus töltetet kölcsönöz a mondatnak. A kiemelés oka az élő beszédre jellemző "visszagondolás". Ilyenkor ugyanis a mondatok szemantikai struktúráinak ellenőrzése sokkal folyamatosabb mint az írásban.

Az "I Malavoglia" néhány szintaktikai jellegzetességét vizsgáltuk. Célunk az volt, hogy az irodalmi normától eltérő jelenségekről kimutassuk, hogy azok nem a szin-

ciliai dialektusra vezethetők vissza. A szabad függő beszéd az a stilisztikai eszköz, amely teret nyit a beszélt nyelvi formák érvényesülésének: az, amit Russo provinciális nyelvnek mond, a "Malavogliák" szintaxisa szempontjából nem más, mint a "popolare" és az elasz standard beszélt nyelv mondat szerkezetének elegyítése. És ez Verga valódi újítása.

J e g y z e t e k

/Az elemzett szövegek után szereplő oldalszámok az "I Malavoglia" 1973-as Mondadori /Oscar/ kiadásra vonatkoznak./

- 1 "Perché codesta ricostruzione riuscisse in tutto veridica /.../ si chiedeva un linguaggio che non alternasse e non tradisse il particolare mondo preso a rappresentare, ma ne fosse invece espressione sostanzialmente e obiettivamente fedele". /Trombatore/ in Carlo Salinari: *Sommario di storia della letteratura italiana* 3. kötet pp. 145-146.
- 2 Luigi Russo: *Giovanni Verga*, Bari, 1976, p. 332.
- 3 Giacomo Devoto: I "piani del racconto" in due capitoli dei "Malavoglia", in *Bollettino del Centro studi filologici e linguistici siciliani* II, 1954; Leo Spitzer: *L'originalità della narrazione nei "Malavoglia"*, in Belfagor, I, 1956.
- 4 Luigi Russo: *Giovanni Verga*, Bari, 1976, p. 334.
- 5 "Ogni lettura ha una chiave; la chiave del discorso verghiano e il dialetto siciliano. /.../ Il Verga parla sempre siciliano: solo che il siciliano del Verga maggiore, sotto forma di discorso popolare, attinse verità e forme che non morranno, mentre il Verga minore rimase approssimativo o convenzionale nella lingua come nelle idee". Gino Raya: *La lingua del Verga*, Firenze, 1962, p. 74.
- 6 "Non è che il suo dialetto sia tradotto, come pensa il Russo, in un italiano illustre, né che sia trapianto in una struttura letteraria, poiché rimane sempre un substrato, del quale egli sente nostalgia, come modello, in una rinnovata coscienza stilistica". Alfredo Sisca: *La lingua del Verga ne "I Malavoglia"*. Guida alla lettura del romanzo, in: *Scuola viva*, 1967. IV. 22-27. pp.
- 7 "Fa parlare gli umili: ed essi parlano /così il loro narratore/ facendo per un verso uso molto sobrio di colore locale; per altro verso si esprimono in un italiano familiare, non specificamente siciliano. Non è più l'italiano illustre che si intride di dialetto e di forme popolari; piuttosto siciliano illustre che per comunicare dalla provincia alla nazione assume veste

italiana."

Gian Luigi Beccaria: Letteratura e dialetto. La lingua pensata in dialetto: il filtrato corale dei Malavoglia. Bologna, 1977. pp. 98-99.

- 8 Herzeg Gyula: Lo stile indiretto libero in italiano, Firenze, 1963.
- 9 Tullio De Mauro: Storia linguistica dell'Italia unita I. kötet Bari, 1976, pp. 36-46.
- 10 Herzeg Gyula: Olasz leirő nyelvtan, Budapest, 1970. p. 461.